

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію Ісаєвої Ольги Іванівни
«А. С. Бориневич (1855-1946) –
вчений, педагог, фундатор центру статистичних досліджень в Одесі»,
представлену на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук
за спеціальністю 07.00.07 – історія науки і техніки

В обставинах сучасної української дійсності склались сприятливі умови для відновлення дослідницьких традицій та реалізації наукових доробків як окремих вчених, так і раніше світом визнаних наукових шкіл. З даних позицій цілком виправданим є інтерес сучасної науки до дослідження і фундаментального визнання наукових теорій, вчень, методик і методологій наших вітчизняних попередників. З точки зору теоретичних уявлень про роль особистості в історії, що визначають вплив окремої людини на прогрес у тій чи іншій сфері розвитку суспільства, значною постаттю слід вважати і одеського вченого-статистика, демографа та економіста Антона Самійловича Бориневича (1855-1946).

Слід підкреслити, що робота, представлена до розгляду, є ще одним кроком на шляху персоніфікації науки, оскільки присвячена аналізу творчої спадщини цього дослідника, який понад 60 років розробляв проблеми статистики. Особливо актуальним є розгляд запропонованих вченим ідей, що віддзеркалюють ті основні напрямки, за якими розвивалися як вітчизняна, так і світова статистична наука в цілому. Дисертантка справедливо вважає, що оцінка наукового внеску А. С. Бориневича сучасниками підтверджувала велике значення його життя в науці і для науки. Крім того, особливістю наукового мислення вченого було те, що за звичайними цифрами він вбачав реальний стан життя суспільства, маючи конкретні пропозиції щодо його впорядкування і вдосконалення.

Як зазначає О. І. Ісаєва, історіографія досліджень постаті А. С. Бориневича виступає невід'ємною складовою вивчення історії розвитку

вітчизняної статистики і демографії, які становлять один з вагомих секторів економічної науки. Наукова спадщина А. С. Бориневича складається більш, ніж з 50 творів, що збереглися у фаховій і публіцистичній літературі та в архівних матеріалах, а також досвіду проведення статистичних заходів, який дослідник передав плеяді вихованих ним вчених.

Робота О. І. Ісаєвої провадилась відповідно до загального напрямку наукових досліджень Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара та є складовою науково-дослідних тем «Організація науки в Лівобережній Україні та Причорномор'ї: (перша половина ХХ століття)» (номер державної реєстрації 0113U001323) та «Розвиток природознавства і техніки на Лівобережній Україні ХІХ – початку ХХ століття» кафедри теоретичної фізики.

Наукові завдання цього дослідження і наукова новизна отриманих дисертанткою результатів сформульовані грамотно і переконливо. Напрямок роботи, її мета, методичний та методологічний підходи, спосіб викладення матеріалу цілком відповідають зазначеній спеціальності. Варто відмітити також обґрунтованість наданих в кінці кожного розділу висновків та комплексний підхід при розв'язанні поставлених дисертанткою завдань.

Перший розділ «Історіографія, джерельна база та методологічні засади дослідження» присвячений огляду наукової літератури та архівних джерел з теми дисертації. В ньому доведено, що творча спадщина А. С. Бориневича до цього часу не була предметом системного і цілісного дисертаційного дослідження, яке зумовлене потребами глобальних соціально-економічних перетворень наших днів, необхідністю звуження недослідженого поля в історії національної науки.

Необхідно зазначити, що історіографічні праці, в яких розглядається постать А. С. Бориневича, не завжди містять точні відомості про нього, дають досить часто лише фрагментарну інформацію про його життя і діяльність, посилюються здебільшого на одне й те ж досить вузьке коло історіографічних праць, недостатньо використовують архівні джерела.

Комплексне використання джерельної бази дало можливість дисертантці здійснити глибокий історико-науковий аналіз діяльності А. С. Бориневича як дослідника, науковця і педагога, розкрити значення концептуальних засад духовної спадщини вченого і тим самим піднести постать А. С. Бориневича на гідний рівень, показати його у якості розробника і популяризатора статистичної науки.

Документальні джерела, використані у проведеному дослідженні, склалися з різних їх видів, що відповідали досліджуваному періоду: офіційна та ділова документація (листування з установами, відомчі розпорядження, циркуляри, постанови), наукові звіти, тематичні плани, протоколи засідань, періодичні видання як загального, так і спеціального призначення; наукові праці зі статистики і демографії, в тому числі й друковані праці А. С. Бориневича, музейні матеріали, біографічні й бібліографічні покажчики, енциклопедичні видання, матеріали засобів масової інформації. До наративних джерел були віднесені листи, спогади, автобіографії тощо.

Варто підкреслити, що залучена в роботі джерельна база є достатньо репрезентативною. Комплекс систематизованих джерел дозволив розкрити заявлену тему в належному обсязі, вирішивши поставлені в дисертаційному дослідженні задачі. Застосування принципів та методів було зумовлене поставленими в роботі метою і завданнями. Дослідження ґрунтується на принципах науковості, об'єктивності та історизму, використання яких при проведенні історико-наукового аналізу є обов'язковим.

У другому розділі «Життєвий шлях А. С. Бориневича» реконструйовано біографію та основні етапи формування наукового світогляду вченого.

Розроблена дисертанткою періодизація творчого шляху вченого дозволила виділити чотири періоди й етапи, детально представлені у Додатку Е та у висновках до дисертації.

У своєму дослідженні О. І. Ісаєва зазначає, що Антон Бориневич сам вказував на конкретні прізвища теоретиків і практиків світової науки, які

вплинули на формування його наукового світогляду. Серед них -- Артур Лайон Баулі (1869-1957), що постав одним з творців сучасної британської соціальної статистики, Родольфо Беніні (1862-1956), італійський економіст і статистик, Карл Пірсон (1857-1936) -- англійський математик, статистик, біолог і філософ, один з основоположників математичної статистики та біометрики (С. 44-45).

Розділ 3 дисертації «Науково-практична діяльність А. С. Бориневича у галузі статистики і демографії» є найбільш інформативним.

У ньому підкреслюється, що одноденний перепис Одеси 1892 р. постав першим комплексним статистико-демографічним дослідженням, керівництво якого здійснював безпосередньо А. С. Бориневич. Фактично цей перепис утвердив Одесу як новий центр статистичних досліджень. Крім зазначеного перепису, вчений очолював майже всі наступні суттєві статистичні заходи в регіоні (С. 114-115).

О. І. Ісаєва зазначає також, що фундаментальне дослідження А. С. Бориневича «Сборник статистическо-экономических и оценочных сведений по Богодуховскому уезду Харьковской губернии» (1886) виникло в час розквіту земської статистики Російської імперії та посіло гідне місце посеред подібних праць. Дослідження було високо оцінене науковцями-сучасниками за актуальність, новизну та використання сучасних методик обробки інформації.

Перебуваючи на посаді завідувача Одеським міським статистичним бюро, А. С. Бориневич отримав змогу розширити аспект вивчення соціально-економічних питань міста. На цій ниві науковий талант вченого розкривається не лише як статистика, але й як економіста, демографа, статистика-просвітника. Дисертація переконливо доводить, що вміле послання А. С. Бориневичем організаційної і дослідницької роботи в галузі статистики і демографії стало важливим чинником формування в Одесі центру системних статистичних досліджень.

Вагомим доробком в дослідженні і розвитку сільськогосподарської галузі регіону постали й праці вченого зі статистики сільського господарства. Вони склали основу для подальшої розбудови сільського господарства Одеси і прилеглих територій. Крім того, завдяки А. С. Бориневичу активне обговорення у громадськості знаходили питання народної освіти, охорони народного здоров'я, гендерні проблеми.

В роботі також зазначено, що А. С. Бориневич здійснив суттєвий внесок у дослідження і розробку концепцій подальшого розвитку народного господарства Одеської губернії в радянській період, продовжуючи статистико-економічні дослідження регіону.

Розділ 4 дисертації «Педагогічна й науково-практична діяльність у закладах вищої освіти, громадсько-наукових і професійних товариствах та організаціях» розкриває значення розробок вченого. Як слушно вказує дисертантка, А. С. Бориневич справедливо вважався одним з істориків не за освітою, а за покликанням. Його глибокі ґрунтовні дослідження (здебільшого під час науково-практичної діяльності в Товаристві сільського господарства Південної Росії) з історії рідного краю – Одеського регіону – заслуговують уваги джерелознавців, адже вчений був не лише ерудитом з різноманітними науковими інтересами, але й пристрасним патріотом рідного міста.

Саме завдяки вагомим історичним дослідженням Антона Самійловича Бориневича сучасні дослідники справедливо відносять до вчених-істориків, які активно сприяли розвитку історичної науки в регіоні (С. 160).

Варто зазначити, що редакційно-видавнича діяльність А. С. Бориневича вирізняється різнобічністю тематик, жанрів і проблем, які ним порушувались. У якості науково-публіцистичної спадщини вчений залишив не лише статистико-демографічні і економічні дослідження, але й серйозні історичні праці. Так, наукове дослідження А. С. Бориневича «Очерк хлебной торговли в Одессе», виконане на замовлення Херсонської земської управи, постало базисом для розробки подальших заходів і програм в галузі покращення хлібної торгівлі в регіоні, і в наші часи вважається одним з

ключових науково обґрунтованих досліджень А. С. Бориневича. Проблеми, підняті ним в розглянутому дослідженні, є актуальними і в сьогоденні.

Слід підкреслити, що всі матеріали і висновки дисертації знайшли відображення у надрукованих дисертанткою наукових статтях, а також у доповідях, виголошених на кількох конференціях. Основні положення дисертації ідентичні змісту представленого автореферату. Авторкою надано роз'яснення виникнення термінів «статистика» та «демографія» (С. 34). Крім того, в останньому розділі дисертації проаналізовано еволюцію наукових ідей вченого за його основними науковими публікаціями.

Разом з тим, варто висловити деякі зауваження та побажання стосовно змісту представленої роботи.

По-перше, на сс. 3 і 14 автореферату, а також на с. 8 дисертації О. І. Ісаєва вказує, що нею було здійснено пошук і введено до наукового обігу низку раніше не опублікованих архівних матеріалів та праць вченого. На с. 186 дисертантка зазначає, що нею було знайдено щонайменше 13 творів дослідника. Варто було б конкретизувати, про які саме роботи йдеться і навести ці дані, якщо не у загальних висновках, то, принаймні, у висновках до четвертого розділу дисертаційного дослідження.

По-друге, у списку використаних джерел спершу зазвичай варто надати перелік залучених архівних матеріалів, а вже потім – монографії, статті і публікації, які розглядаються у дисертаційному дослідженні. У наданій роботі всі ці матеріали подані загальним списком, що, вочевидь, деякою мірою ускладнює їх вивчення.

По-третє, враховуючи науково-історичний характер дослідження, варто було б підкреслити внесок А. С. Бориневича до світової статистичної науки. Так, на с. 135 дисертації зазначено, що на «Колумбовській» Всесвітній виставці, що проходила в Чикаго у 1893 р., вченому було доручено проаналізувати суспільну діяльність жінок в Одесі, яку одному з найбільших і найвпливовіших міст Російської імперії. А на с. 139 наводиться той факт,

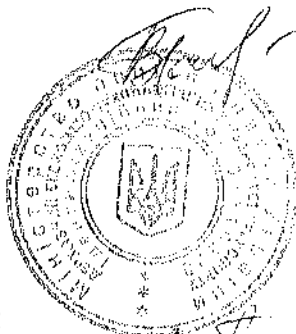
що діяльність Одеського статистичного бюро була високо оцінена як у вітчизняних наукових колах, так і за кордоном.

І, нарешті, у тексті дисертації подекуди має місце порушення хронології викладення подій, а також повтори (як, наприклад, на сс. 128 та 134).

Проте ці зауваження не є суттєвими, не знижують загальної позитивної оцінки представленої роботи іносять, в основному, рекомендаційний характер. Вважаю, що дисертаційна робота Ісаєвої Ольги Іванівни «А. С. Бориневич (1855-1946) – вчений, педагог, фундатор центру статистичних досліджень в Одесі» є завершеним науковим дослідженням, результати якого мають важливе значення для пізнання історії вітчизняної статистичної науки. Дисертація оформлена відповідно до «Основних вимог до дисертацій та авторефератів дисертацій», відповідає п.п. 9, 11, 12 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567, а її авторка заслуговує на присудження їй наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.07 – історія науки й техніки.

Офіційний опонент
завідувач кафедри
«Суспільні та гуманітарні науки»
Державного економіко-технологічного
університету транспорту МОН України
старший науковий співробітник,
доктор історичних наук

В. М. Гамалія

Підпис Гамалії В. М. засвідчую:

Жагальський Віктор Карлів Гамалія К. Миколайко